

Sapientiana 2 (2009/2) 41–49.

PAPP MIKLÓS

A „theószisz” (átistenülés) jelentősége a teológiai etikában

„Akar egyáltalán ma egy értelmes ember istenné válni?” – teszi fel a kérdést Hans Küng.¹ Karl Rahner vallomása szerint sokkolta ez a gondolkodás, mert közömbösséget lát az Újszövetség központi és lényegi üzenetével szemben, elárulását Isten önközlésének, a kegyelemnek, az Istennel való közvetlenségnek, az eszkatológiai teljességnek. Rahner szerint ugyanis az „átistenülés” tana a keresztény hit középpontjához tartozik.²

Az ember átistenülését (*theószisz*) illetően ma nagyon érdekes irányzatok figyelhetők meg. Nyilván vannak ateisták, akiket az egész kérdés nem különösebben érdekel, de létezik két olyan gondolkodásmód, amely figyelmet érdemel. Egyrészt találunk olyan keresztényeket, akik „csak boldogok” akarnak lenni, de szentek nem. „Csak jól akarnak élni”, „csak rendes emberek akarnak lenni” – azonban lemondanak az átistenülésről. Ők csak humanistának készülnek. A teológia „antropológiai fordulata” is mintha nem hangsúlyozná eléggé a theósziszt. Másrészt óriási éhséget találunk az átistenülés iránt: elsősorban a burjánzó ezoterikus irodalomban, önkényes vallásokban, vidám, jóléti vallásosságot hirdető szektákban. Ma szinte „szégyen” semmiben sem hinni, de divat „valamilyen” isteni-spirituális irányzathoz tartozni.

AZ ÁTISTENÜLÉS ÖSVÁGYA

Az ősi mítoszok sejtései rendkívül intelligensek. A válaszaik persze többnyire meseszerűnek tűnnek a mai tudományos beszéd közegében, pedig a mítoszokban nem a konkrétan kimondott válaszok a fontosak, hanem a kérdésfeltevése-

¹ HANS KÜNG: *Christsein*, Piper, München, 1975, 433. „A mi mai problémánk nem annyira az átistenülés, hanem ember emberivé válása.”

² KALR RAHNER: *Diskussion um Hans Küngs „Christsein”*, Grünewald, Mainz, 1976, 109.

Papp Miklós

ik – s a kérdésekben bennfoglalt ősi sejtéseik, azaz az *atematikus válaszok*. A mítoszok sejtelme igaz. Az eredetmítoszok az antropológiára vonatkozó sejtelmeik miatt is rendkívül izgalmasak: az embert eredetében és céljában is valamiképpen az istenséghez rendelik.³ A mítoszok kérdésfeltevésai sohasem történtek volna meg, ha nem lett volna minden népnél egy alapvető tudás arról: az ember nem csak egy állat, biológiai lény – hanem valahogy az Istenhez, az istenekhez, az égi szférához is tartozik, van benne isteni szikra, lehelet, élet. A mítoszok világában élő ember sohasem kérdezett volna azután, amiről semmiféle tudással nem rendelkezik.

Az ősi vallásokban is megtaláljuk az átistenülésre való utalást, de külön tanulmányt és részletes vallásfenomenológiai kutatást érdemelne annak vizsgálata, hogy melyik világvallás hogyan képzei el az átistenülést. Az upanisádok szerint a megváltott lélek beolvad a végtelen Brahmába. Egyiptomban az uralkodókat trónra lépésüktől isteniként tisztelték. Általában kijelenthető, hogy az élet fő céljának tekintik az isteni szféra-jelleg elérését, s ennek elengedhetetlen feltétele szerintük a morális küzdelem. Az ősi animista vallások, de a hinduizmus, a buddhizmus, a taoizmus, a sintoizmus is beszél arról, hogy az ember eredetében és életcéljában is alapvetően az istenre-világszellemre-világtörvényre irányul.

Az első filozófusok tovább viszik ezt a fonalat. Platón a kép-őskép viszonyáról beszél, Plótinoszról a boldogság egyesülés az istennel,⁴ Empedoklésznél és a sztoikusoknál az ember beteljesülése panteista színezetet ölt.

AZ ÓSZÖVETSÉG

Az Ószövetségben egyenesen a legalapvetőbb bűnnek számít, ha valaki olyan akar lenni, mint az Isten. Már Ádámot azzal veszi rá a kígyó a bűnre, hogy olyan lesz, mint az Isten, a bábéli torony építői pedig az egekig akarnak feljutni. A főbűn a gőg, ha mindezt önerőből akarják tenni: „megy Isten nélkül is”. Az Ószövetség el akar határolódni a környező kultúrák istenképétől, meg

³ A sumér-babiloni eredetmítoszban a győztes Marduk isten a legyőzött Kingu isten vérével összegyűrja a földet, s az lesz az ember. A tatár eredetmítoszban az Isten és az ember hatyú képében kezdetben együtt úsztak a vízen, a tibetiek szerint pedig rokonok vagyunk a Himalájáról alászálló isteneknek. A görögök mítoszokban az ember anyja is Gaia, mint minden más istené is. Egy csodálatos egyiptomi kép szerint az ember Ré könnyéből keletkezett. Vö. MIRCEA ELIADE: *Vallási hiedelmek és eszmék története I.*, Osiris, Budapest, 1995.

⁴ *Enneaden* I, 2, 6f.

A „theószisz” (átistenülés) jelentősége a teológiai etikában

akar állni Isten misztériuma előtt. Ebben a kultúrában nem akarják ábrázolni Istent, tilos a nevét is kiejteni, Őt a rendelkezésre álló eszközökkel befolyásolni. Ez a tiszteletteljes megállás jót tesz az istenkép tisztulásának, a transzcendencia óvása istenképüket igazi magasságba emeli – de mintha túlzott magasságba is. Isten transzcendenciájának túlzott hangsúlyozása távolra viszi az embertől, *arról még csak nem is álmodhat, hogy az ember átistenülhet.*

A keleti atyák szerint az egész Ószövetség Isten emberré válását készíti elő – hogy aztán az Újszövetségében végre szó lehessen az ember istenivé válásáról. Az Ószövetségnek nem célja az ember átistenüléséről beszélni, inkább Isten igaz transzcendenciáját akarja védeni: elő akarja készíteni a csoda mélyebb tiszteletét, jobban akarja tudatosítani, honnan is száll alá kenózisában a végtelenül transzcendens Isten. Mindenesetre az Ószövetség is ismeri az ember titokzatos elvitelét a túlvilágra: Hénoch 365 évig „járt Isten színe előtt”, egyszer csak „nem volt többé, mert Isten elvitte” (Ter 5,23–25; vö. Sir 44,16; 49,14, hasonlóan Illés). Általában nem az egyén, hanem a közösség szentté válásának igénye hangsúlyos, később lett ez személyesebb.

A PATRISZTIKUS TEOLÓGIA ÉS HATÁSA

A theószisz tana Péter apostol 2 levelének ígéretére épül: „Isteni ereje az Isten szerinti jámbor élethez mindent megadott nekünk: megismertük azt, aki saját dicsőségével és erejével meghívott minket. Értékes és nagy ígéreteket kaptunk, hogy általuk *részeseivé legyetek az isteni természetnek*, és megmeneküljete a romlottságtól, amely a világban uralkodik a bűnös kívánság következtében.” (2Pét 1,4–5).

A patrisztikus teológia így az átistenülésben (θεωσις, θεοποίησις) jelölte meg az isteni üdvözítő terv célját, valamint az emberi élet célját is. Az atyák ezt alátámasztották Pál teológiájával is, aki szerint el lehet és el kell jutni odáig, hogy már Krisztus éljen bennünk (Gal 2,20), felszabaduljunk Isten fiainak léteére (Gal 3,26), Krisztusban új teremtmények legyünk (2Kor 5,17), pneumatikus emberré váljunk (1Kor 2,13). A keresetséggel elkezdődik egy folyamat, amely a beteljesülés felé űz: meghalunk vele, hogy feltámadjunk egy új életre (Róm 6,4–10), így élettörténetünkben futunk a cél felé (Fil 3,12). A jánosi teológia szerint, aki megtartja a parancsokat, abban a Fiú és az Atya is lakni fog (Jn 14,23), bár különbséget tesz az Atya és a Fiú, valamint a Fiú és az emberek egysége között, maga Krisztus lesz a híd.⁵ Az apostolok mindenestre visszaut-

⁵ RUDOLF SCHNACKENBURG: *Die Johannesbriefe*, Herder, Freiburg, 1963, 66–183.

Papp Miklós

sították, amikor istenként akarták őket tisztelni (ApCsel 10,26; 14,11). A theoszisz beteljesülése az eszkatonban lesz.⁶

A Szentírás inspirációja alapján a theoszisz elméletét a patrisztikus atyák tovább csiszolták. Iréneusz így ír: „Isten Igéje, a mi Urunk Jézus Krisztus, az ő túlsorduló szeretetéből azzá lett, amik mi vagyunk, hogy azzá tegyen minket, ami Ő maga.”⁷ Hiszen hogyan tudna az ember Istenhez menni, ha Isten nem jött volna el az emberhez? Explicite először Alexandriai Kelemen beszélt az „átistenülésről”,⁸ de Atanáz magvas kijelentése lesz a keleti teológia egyik kulcsmondata: „Az Isten Fia emberré lett, hogy mi megistenüljünk.”⁹ Őt követik a kappadókiai atyák, köztük Nazianzi Gergely: „Az ember az egyetlen teremtmény, amely minden teremtménytől különbözik abban, hogy az egyetlen, amely istenné válhat.”¹⁰ Maximosz Hitvalló aprólékos fejtegetésekben tárta fel, hogy Krisztus az inkarnációban az egyéni embert és az egész emberiséget is összekötötte az istenségével. Atanáz tanítását átvéve Ágoston a „deificatio”¹¹ kifejezést használja, és rajta keresztül ez hatott a latin misztikára (Clairvaux-i Bernát, Eckehart Mester), de a skolasztikára is. Aquinói Tamás szinte szó szerint idézi Atanáz: „Mivel Isten egyszülött Fia minket részesíteni akart istenségében, magára vette természetünket, emberré lett, hogy az embert istenivé tegye.”¹² A theoszisz gondolata Luther¹³ teológiájára is hatott, majd a pietizmusra is (Philipp Jacob Spener, John Wesley). A nyugati teológiában mégsem talált olyan centrális jelentőségre, mint a keleti teológiában.

Harnack fenntartása szerint hellenista és pogány örökség ez az elmélet, a pogányok örök életre való egoista vágya öröklődött át.¹⁴ Erich Fromm szerint mi-

⁶ „Nézzétek, mekkora szeretettel van irántunk az Atya: Isten gyermekeinek hívnak minket, és azok is vagyunk. Azért nem ismer minket a világ, mert őt sem ismeri. Szeretteim, most Isten gyermekei vagyunk, de még nem nyilvánvaló, hogy mik leszünk. Azt tudjuk, hogy ha megjelenik, hozzá leszünk hasonlók, mert látni fogjuk, amint van. És mindenki, aki így remél benne, megszentelődik, ahogyan szent ő is” (1Jn 3,1–3).

⁷ *Haer* V. praef.

⁸ *Protreptikosz* 114,4 PG 8, 64D

⁹ *De Incarnatione* 54,3 PG 26,296 „Αυτος γαρ ενανθρωπησεν, ινα ημεις Θεοποιηθωμεν” PG 25, 192B

¹⁰ *Vizkeresztiszentbeszéd* PG 36,324

¹¹ *Ennar*, in Ps. 49, 2 PL 36, 565.; *Serm* 166,4; 192,1 PL 38, 909.

¹² *De Trin* I, 13; S Th III, q. 16a 7

¹³ „Ideo deus fit homo, út homo fiat Deus.” WA 5, 167, 40.

¹⁴ ADOLF HARNACK: *Das Wesen des Christentums*, Leipzig, 1900, 145–147. A pogány vágy túlélését, hellenizálódást látott a szentháromságtani és a megtestesülésre vonatkozó dogmákban is.

A „theószisz” (átistenülés) jelentősége a teológiai etikában

nél inkább megszabadítja magát az ember Isten fennhatósága alól, annál inkább istenivé válik. Az emberi történelem a „Nem!” kimondásával kezdődik.¹⁵ Horst-Eberhard Richter pszichoanalízise szerint az emberiség istenkomplexusban szenved, amitől meg kell szabadítani, hogy ne maradjon meg középkori infantilizmusban.¹⁶ Sőt: az embert csak frusztrálja az, hogy ember, de legyen isteni, frusztrálja a „már” és a „még nem” eszkatológiai feszültsége. Az átistenülés tanát egyes nyugati teológusok is elutasítják (Hans Küng, Jacques Pohier¹⁷), mert szerintük az a teremtés rendjének elárulása volna; a theózisra való törekvést az ember végességétől, a „radikális ma” felvállalásától való illuzórikus menekülésnek tekintik. Persze mindebből levezethető a mai „carpe diem” mentalitás, a végesség pártosza, a féktelen hedonizmus, a mulandóság istenítése, a morál konszenzussá züllesztése. Christoph Schönborn szerint mindezek mögött gnosztikus gondolatok rejtőznek, s az Egyház ezek ellen *a neognosztikus gondolatok ellen csak a tiszta, egyenes igazsággal küzdhet: többek között a theószisz tiszta hangsúlyozásával.*¹⁸

A THEÓSZISZ JELENTŐSÉGE AZ ETIKA SZÁMÁRA

A theószisz a teológiai etika számára alapvető jelentőségű; mintegy helyére teszi a mozaikdarabokat. A theószisz tana *képes összeilleszteni a feldarabolt teológiai diszciplínákat.* A bibliikum a gyújtópont, a dogmatika feszíti ki a perspektívákat, a spirituális teológia szent törekvése végre irányt kap, a morálteológia pedig a maga méltó rangjára tesz szert: a morál célja a szentség, nem egyszerűen a törvények megtartása.¹⁹

A legmagasabb célt adja: a keresztény élet célja nem egyszerűen a „boldogság”, nem a „tökéletesség”, „az erkölcsösség”, nem a „megigazulás”, hanem az átistenülés. Az embernek a legtöbb van felkínálva, ne akarjon kevesebbet. Karl Rahner teológiája gyönyörűen illeszkedik a theószisz tanához: az üdvtörténetben felénk megnyíló Szentháromság ugyanaz, mint az immanens, Isten megnyílása önfeltárás, és a kegyelem önközlés.²⁰ Isten a legtöbbet adja. Ha adnak egy versenyautó-slussz-

¹⁵ ERICH FROMM: *You shall be as Gods*, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1966, 23–70.

¹⁶ HORST-EBERHARD RICHTER: *Der Gotteskomplex*, Rowohlt, Hamburg, 1979, 95.

¹⁷ JACQUES POHIER: *Quand je dis Dieu*, Seuil, Paris, 1977.

¹⁸ CHRISTOPH SCHÖNBORN: Über die richtige Fassung des dogmatischen Begriffs der vergöttlichung des Menschen, *Freiburger Zeitschrift für Philosophie und Theologie* 34 (1987) 3–47.

¹⁹ EBERHARD SCHOCKENHOFF: *Grundlegung der Ethik*, Herder, Freiburg, 2007, 28–42.

²⁰ KARL RAHNER: *A hit alapjai*, Szent István Társulat, Budapest, 1985, 136–158. ENGELBERT GUGGENBERGER: *Karl Rahners Christologie und heutige Fundamentalmoral*, Tyrolia, Innsbruck–Wien, 1990.

Papp Miklós

kulcsot, ne akarjuk azt mindenféle gyöngébb autóba belepróbálni. Milyen magasra helyezi a keleti antropológia az embert, s ezzel szemben milyen sekélyesnek tűnnek egyes filozófiai-pszichológiai-politikai rendszerek. Ha a felkínált dolog az ember igazi nagy vágyainak nem felel meg, akkor az ember mindig ürességet érez, unalmat, zavart. Gyakran pótlékokkal veszi körül magát: élvezetek, zaj, munka, pénz, hatalom. Nem lesz azonban nyugalma, amíg nem talál egy olyan igazságot, amely nagyobb, mint ő maga. Az unalom egzisztenciális jelentőségét²¹ így lehetne megfogalmazni: „unatkozom, tehát tudok a többről”. Látjuk hová vezet, ha az embertől elveszik a theószisz perspektíváját: Marx az ideális kommunizmust, Nietzsche az Übermensch-et, Hegel a világszellemet, a mai kor az önző individu-umot teszi az átistenülés helyére. Ilyen a túlfűtött „hősök és zsenik kultusza”, a művészek, a sportolók és a sztárok istenítése, akikre az emberi erkölcs szinte nem is vonatkozik. Ha le hazudják az ember theósziszát, vagy valami mást tesznek a helyére, akkor az eredmény mindig ember embertelensége lesz.

Az igaz emberség elérése Krisztushoz kapcsolódik: a humanizmus túlfeszítése szerint az inkarnáció nem azért van, hogy az ember Istenhez közeledjen, hanem azért, hogy egyre emberibb ember legyen. Persze az etika voltaképpen kérdése ez: ki a tökéletes ember? Ki tehát a minta? Hitler, Picasso vagy Einstein? A theószisz tana leszögezi: az emberi ember *krisztusi*, azaz a tökéletes ember nem definiálható Isten nélkül. A Khalkedóni Zsinat krisztológiai dogmája kimondja, hogy Krisztusban az isteni és az emberi természet keveredés nélkül, osztatlanul s elválaszthatatlanul egy személyben egyesült. A teológiai etika felveti: ebből az unio hüposztatikából mintha csak azt hangsúlyoznánk, hogy aki közénk jött emberi alakban, az valódi Isten (nem pedig csupán ember, adoptált fiú, egyszerű próféta, mint Áriusznál és az arianizmusban). Mintha túlhangsúlyossá vált volna a leszállás – és kevésbé lenne hangsúlyos a felszállás: az ember átistenülése, azaz az etika. Az unio hüposztatika nemcsak azt jelenti, hogy isteni természet alászállt, hanem azt is, hogy az emberi felemelkedett. Az unio hüposztatika nemcsak a Szentháromság odafordulása az emberhez, hanem az ember útja is a Szentháromsághoz. A cél az, hogy emberi természetünket Krisztussal egyesítsük.²² Krisztust nem úgy követjük, mint egy jó ta-

²¹ MARTIN HEIDEGGER: *Was ist Methaphysik?*, in *Wegmarken*, Klostermann, GA 9. 1976, 103–123.

²² Az átistenülés nem újabb unio hüposztatikákat jelent: mi nem az isteni lényeggel, hanem Krisztus átistenült emberi természetével egyesülünk. Az ősi vallások, a panteizmus éppen ezt kínálják fel, s okoznak zavart. Palamasz Gergely arra kereste a választ, hogy mivel egyesülhetünk és mivel nem. A Tábor hegyi színeváltozáskor szerinte az apostolok Isten teremtetlen energiáit látták, s bevezetett egy distinkciót, miszerint az isteni lényeggel nem egyesülhetünk, csak Isten teremtetlen energiáival, az ő lényege transzcendens marad (*Triaden* III. 1. 30).

A „theószisz” (átistenülés) jelentősége a teológiai etikában

nítót, erkölcsi prédikátor vagy teológiai mestert. Többet kínál fel, mint hogy „csak jók legyünk” – önmagát, a Szentháromság közösségét.

Ebben a perspektívában *megegyesedik a morál kegyelmi jellege*.²³ Az ószövetségi elbeszélés szerint Ádám és a babiloniak önerőből, Isten nélkül akartak istenivé válni. De nem csak ez a gőg a bűn. A nagyobb bűn a theószisz letagadása, amikor az ember az Isten-néköli-önmagához akar eljutni, ha Isten nélkül akarja definiálni, mi a humanizmus. A gőg és a theósziszről lemondó önistenítés, s ez az elbizakodottság volt az, amely éppen az ellenkezőjét érte el: a lelki halált. A theószisz különbözik az önmagunk istenítésétől (ΘΕΙΟΤΗΣ). Atanáz világosan kimondja: átisteníteni csak az tud, aki maga Isten, azaz nem az ember önerőből – az átistenülés kegyelem szerint (ΘΕΩΣΙΣ ΚΑΤΑ ΧΑΡΙΝ) történik. Valójában ahol a nyugati teológia „kegyelmet” mond, ott a keleti „átistenülést”. A kegyelem dolga-célja az átistenítés – így világítja meg egymást a keleti és a nyugati gondolkodás. Christophe Dumont szerint a nyugati gondolkodás mintha túlhangsúlyozná Isten leszállását, kevésbé hangsúlyozná az ember fölemelkedését – a nyugati teológia kifejlesztette az emberré válás spiritualitását, a keleti az átistenülés spiritualitását.²⁴

A lex naturalis és a lex christi összeillesztése.²⁵ az emberi természetet Krisztus nem változtatta meg. Ezt a keleti atyák folyamatosan hangsúlyozzák: a teremtéskor kapott istenképiség (ami a bűn által elhomályosult, de nem romlott meg végleg) beteljesedése ragyog fel a Tábor hegyen. A kezdet és a beteljesedés ragyog fel Krisztus emberi természetében. A megváltás nem mondhat ellent a teremtésnek. Maximosz zseniális megkülönböztetést tesz, amikor alkalmazza a λογος ισ α τροπος fogalmát: nem az emberlétünkől kell meggyógyítani minket (nem az emberi

Isten energiái isteni energiák, magát istent jelentik, anélkül hogy mégis a lényege lenne. Nem lehetnek csak teremtett energiák (mert akkor nem istenítene), de nem lehet a lényeg sem (mert akkor lényegileg istenné válnánk). A mai napig vitatott Palamasz ezen distinkciója, hogyan kell istenben különbséget tenni lényege és energiái között, mit jelent ez az ember számára, s hogy ez megfelel-e a korábbi patrisztikus gyökereknek. Palamasz igénye legitim, a megoldás módja vitatott. Maximosz velős rövidegességgel fogalmazza meg: „Mindenné, ami Isten (kivéve a lényegével való azonosulást) válik az, aki a kegyelem által átistenül” (*Amb*, Io. 41 PG 91, 1308). Ehhez a „mindenhez” (ami tehát nem Isten lényege) ragaszkodott a keleti és a nyugati teológia is, az üdvösségben nem valamit kínál fel Istenünk, hanem mindent.

²³ KLAUS DEMMER: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, (Studien zur theologischen Ethik 82), Universitätsverlag, Freiburg, 1999, 35–43.

²⁴ CHRISTOPHE DUMONT: *Katholiken und Orthodoxe am Vorabend des Konzils*, in Endre von Ivánka (Hrsg.): *Seit neunhundert Jahren getrennte Christenheit*, Herder, Wien, 1962, 116.

²⁵ KLAUS DEMMER: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, i. m. 79–140.

Papp Miklós

természet logoszától), hanem az emberlét jelenlegi módjától (*troposz*).²⁶ Az átistenülés nem jelenti az emberi természet logoszának, értelmének megváltoztatását, hanem a létmódjának a megújítását. Ez az új létmód persze kegyelmi, az ember nem érheti el saját erejéből. A theószisz így egy új antropológiát jelent: az összes antropológiai kulcsfogalmunkat át kell préselni a theószisz tanán (boldogság, szabadság, erény, bűn, reláció, lelkiismeret), s olyan antropológiát kell megfogalmazni, ami mások számára is vonzó, érthető. A keresztény adósa a világnak azzal, hogy számot adjon, mit gondol az átistenült emberről. A hit antropológiai implikációi²⁷ mentén kell elindulnia egy új morálnak, s a teológiai etikának végső soron az igaz emberség őrzőjének, ügyvédjének kell lennie.

A theószisz útja a szentségek és az erények. A kereszttségben indulunk el az átistenülésre az Egyház közösségében. A theószisz útján kitüntetett jelentőségű a liturgia és az Eucharisztia: az Atya akaratából, Krisztus által a Lélekben történik a kenyér és a bor átistenülése. Ugyanígy az ember átistenülése is: a keleti liturgián valóban kérjük, hogy szálljon le a Lélek az emberekre is, őket is újítsa meg, töltsse el kegyelemmel, tegye Istennel és egymással közösséggé (κοινωνία). Nazianzi Gergely nem is vonakodik levonni a következtetést: a papot gyakran nevezi „átistenítőnek”, aki az átistenülés szolgálatában áll. Ez a papság tiszteletét és morális szentéletűségét követeli meg. Az erkölcsi erőfeszítés persze mindenki útja: az átistenülés nem fizikai varázslás – Krisztus emberré válása sem istenít át automatikusan minden embert. Az etikai dimenziót Isten sem kerüli meg. A keleti atyák ezért az erényeket erősen hangsúlyozták: a Lélek nem hoz létre egy nem-akarást, hanem az akarást alakítja az átistenüléshez.²⁸ Maximosz kockázatos kijelentést tesz: Krisztus megtestesül az erényeinkben, az erények Isten szeretetének inkarnációi az emberben, amik az embert istenhez hasonlóvá teszik. A láthatatlan Isten a látható erényekben testesül meg.²⁹ A szeretet így segíti az embert Istenhez, Istent pedig láthatóvá-észlelhetővé teszi az erényes emberben.

A theószisz *kiemeli az Istenszülő és a szentek tiszteletét.* Mária a prototípus: ő az első, aki befogadja Krisztust, aki először átistenült. Bonaventura szerint is nagyobb tisztelet illeti, mint az összes ószövetségi pátriárkát és prófétát, ő valóban a „kerubokál is tiszteltebb, a szeráfoknál is dicsőbb”.³⁰ Mária útja mind-

²⁶ *Amb. Io. 42 PG 91, 1341D*

²⁷ KLAUS DEMMER: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, i. m. 116–131.

²⁸ FELIX HEINZER: *Gottes Sohn als mensch. Die Struktur des Menschseins Christi bei Maximus Confessor*, Universitätsverlag, Freiburg, 1980, 169.

²⁹ *Amb. Io. 10 PG 91, 1113BC*

³⁰ *Aranyszájú János Szent Liturgiája*

A „theószisz” (átistenülés) jelentősége a teológiai etikában

annyiunk útja: be kell foganunk Krisztust, hogy átistenüljünk. A szentek pedig állandó segítők és az életszerű átistenülés mintái. A teológiai etika nem győzi hangsúlyozni a vezető életideálok, példák, minták jelentőségét.

Az átistenülés csúcsa nem a törvények megtartása, hanem a szerelmes „másként-már-tenni-nem-tudás”, egyfajta egzisztenciális lehetetlenség, elhivatottság, *örömteli erkölcsösség*. Mennyire túl van ez Arisztotelész erénytanán, ami mindig a középutat, a mérícskélést keresi! Nagypénteken meghalt az arisztotelészi boldogságfogalom is.³¹ Csakis a legnagyobb tud a legnagyobb erőbevetésre ösztökélni, átizzítani. A végeredmény így nem a középszerű polgár, hanem a nagylelkű ember lesz, aki már „másként nem tud létezni”, csak szeretni. A keresztény etika tehát nem Arisztotelész erénytanának folytatója, hanem a theósziszból ered. A nyolc boldogság és a hegyi beszéd etikája ez, amihez az aranyfedezetet Krisztus kereszthalála és feltámadása adja.³²

* * *

A theószisz az erkölcszteológia ünnepe. A Tábor hegyi színeváltozás az új Sínai-hegy: nem kőtáblát, hanem Krisztust kapjuk, nem merev szabályokat, hanem élő vezetőt. A hegyen istensége átragyogott emberi természetén, s utána lejött a hegyről az élet sűrűségébe. Mindannyiunk életének ez a célja: felmenni a hegyre, még ha nehéz is az út – ott engedni, hogy természetünkön átragyogjon az isteni – s utána visszatérni a kemény világba, a családhoz, a munkához, a politikához: de már másképpen, megváltozott módon: átistenülve.

³¹ KLAUS DEMMER: Das vergeistigte Glück, *Gregorianum* 72 (1991) 99–115.

³² KLAUS DEMMER: *Fundamentale Theologie des Ethischen*, i. m. 50–61.